

УДК 343.4

В.С. МАКАРЧУК, докт. юрид. наук, доц.,
Львівський державний університет внутрішніх
справ

НАУКА НА СЛУЖБИ БЕЗЗАКОННЮ: ЄВГЕНІКА В НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ ТА СТАЛІНСЬКОМУ СОЮЗІ РСР

Ключові слова: *евгеніка, «расова гігієна», політичні репресії, «культурна революція»*

Перша половина ХХ ст. ознаменувалася широкомасштабними експериментами по виведенню гіпотетичної нової людини. В нацистській Німеччині це мала бути «надлюдина», «білява бестія», представник «геррен-фольк» – народу панів. У сталінському та пост-сталінському СРСР – «будівник комуністичного суспільства». В обох випадках, окрім промивання мозків, розвитку масової фізичної культури і спорту тощо, влада брала на озброєння й досягнення так званої евгеніки – науки про покращення людського роду.

Історичний «досвід» нацистської Німеччини має обширну наукову літературу – починаючи від «теоретиків» так званої расової гігієни Ф. Ніцше, Ж. де Гобіно, Х.С. Чемберлена, А. Гітлера та його чисельних адептів, і закінчуючи нашими сучасниками, які – уже з антинацистських позицій – аналізували людиноненависницьку практику гітлерівського Третього Райху – У. Шірера, Р. Семюельс, Д.С. Мельнікова, Л.Б. Чорной, В.С. Ковалю та ін.

Радянська евгеніка ще чекає свого висвітлення. Наразі маємо лише розрізнені, переважно газетні та журнальні, публікації з цього приводу. Приміром, у грудні 2010 р. «Комсомольская правда в Україні» повідомила, що «В 1936 році рейхсфюрер СС Генріх Гімлер очолив організацію «Лебенсборн» («Джерело життя»). Її метою було: зачаття і виховання в дитячих будинках дітей від службовців СС, які пройшли расовий

відбір. Майже у ті ж роки – 1930–1940-ті в СРСР проводилися секретні експерименти по заплідненню жінок спермою вождів революції, щоб створити нове покоління будівників комунізму. В 1950–1960-ті в США та Азії для покращення потомства майбутніх поколінь насильно стерилізували людей з низьким коефіцієнтом інтелекту» [1].

Разом із тим, на нашу думку, саме міркуваннями евгеніки можна раціонально пояснити широкомасштабні політичні репресії в сталінському СРСР, коли знищенню підлягали не лише реальні, але й очевидно надумані «вороги народу». Сталінський терор був спрямований своїм вістрям не проти фактичних «правих» і троцькістів, а проти осіб, владою *призначених* стати правими і троцькістами. Про формальне ставлення суддів до свого обов'язку встановити вину чи невинність підсудного в ході судового слухання свідчать факти. Так, судилище у справі геніального вченого-генетика М.І. Вавилова тривало кілька хвилин. Він був засуджений до розстрілу, пізніше заміненого двадцятьма роками ув'язнення. «Суд» над колишнім наркомом юстиції Союзу РСР М.В. Криленком тривав 20 хвилин, а його протокол умістився в 19 рядків [2, с.451].

В далекому 1924 р. радянський авторитет в галузі евгеніки Ю.А. Філіпченко вказував: «Нам потрібно внести своє у цю величезну справу, використовуючи досвід світової науки. Але, звичайно, у певному відношенні, ми не лише можемо, але й повинні йти своїм власним шляхом: нам повинен бути чужим той односторонній націоналізм, який підштовхує багатьох закордонних представників евгеніки називати її «расовою гігієною», ніби мова йде у ній про яку-небудь одну расу на зразок славнозвісної північної раси, – у нас, як нам здається, навряд чи матимуть особливий успіх ідеї обмежувальної евгеніки з її стерилізацією і т.п., і треба сподіватися, що ми зуміємо внести в евгеніку багато хорошого і будемо продовжувати (...) велику справу» [3, с.182–183].

За іронією долі, саме у цей час в Ландсбе-

ргу відбував призначене судом покарання за спробу путчу в Мюнхені майбутній фюрер Німеччини А. Гітлер; приблизно у ці ж місяці писалася «Майн кампф».

Гітлер у цій праці стверджував: «Народна держава (...) ставить расове питання в центр своєї уваги. Вона докладає зусилля для того, щоб зберегти чистоту раси (...) слідкує за тим, щоб дітей народжували лише здорові люди, бо величезна ганьба приводить у світ дітей хворим і немічним батькам і велика честь – відмовитися від цього» [4, с.118].

У нацистського вождя кінцевим продуктом виступав расово чистий, психічно і фізично здоровий арієць. Припускалося, що сама лише чистота крові автоматично надає потрібні якості представникові «герренфольк» (народу панів). Винищенню (в т.ч. і шляхом застосування вищої міри покарання) підлягали ті, хто міг дати небажаний генетичний матеріал – душевнохворі, дегенерати, а також ті представники нижчих рас, які дозволили собі статеві зносини з німкенями, не кажучи уже про насильство над ними.

У вітчизняній науковій літературі нацистську Німеччину помилково називають «фашистською». Це абсолютна помилка, окремі політологи (К. Бондаренко) навіть вважають, що «своїх фашистів Гітлер у Німеччині знищив». Від класичного фашизму державно-політична доктрина німецького фюрера відрізнялася одним принциповим моментом – вимогою чистоти раси. За Гітлером, бездержавні нації (євреї та цигани) є чужим, а відтак і ворожим елементом у будь-якій національній державі. Це, за визначенням Гітлера, «руйнівники культури». Вони не здатні приносити навіть найменші жертви в ім'я суспільного блага, навпаки, це деструктивний елемент, природжені злочинці – організатори фінансових пірамід, торговці живим товаром і наркотиками, казнокради, кишенькові злодії тощо. Навіть німці – «герренфольк», народ панів, мусять рахуватися з цим ворожим впливом.

Расові, так звані Нюрнберзькі закони (15.09.1935 р. і далі) забороняли особам, які

не могли довести «арійське походження» своїх предків до 1800 р. включно (приблизно тоді Наполеон ліквідував у Центральній Європі єврейські гетто), допуск до державної та військової служби, їм заборонялося наймати німецьких покоївок дітородного віку та вступати у шлюб з «расово чистими» арійцями. Євреїв позбавили громадянства і звели в статус «підданих», що не мали жодних політичних прав. Того ж дня був виданий закон «Про охорону німецької крові і німецької честі», згідно з яким оголошувалися кримінальним злочином шлюби між «арійцями» і євреями та заборонялися позашлюбні зносини між євреями і неєвреями. В результаті прийняття Нюрнберзьких законів расова теорія стала складовою німецького законодавства [5, с.325].

20.01.1942 р. на так званій Ванзейській конференції в Берліні вище політичне керівництво Райху прийняло рішення про «остаточне вирішення єврейського питання», під яким розумілося фізичне винищення 11 млн. європейських євреїв як у самій Німеччині, так і в окупованих країнах. Вважається, що в роки так званого Голокосту з расових мотивів було знищено близько 6 млн. євреїв [5, с.329–330] та невизначена кількість циган.

У законах про расу від 1935 р. розрізнялися «мішлінге» першого ступеня (євреєм є один із батьків) і другого ступеня (євреєм є дід або баба). Незважаючи на юридичний статус «зіпсованості», їх призивали у вермахт, люфтваффе і крігсмарін; 20 солдатів і офіцерів єврейського походження були відзначені найвищою нагородою Третього райху – Лицарським хрестом. У січні 1944 р. кадровий відділ вермахту підготував секретний список 77 офіцерів і генералів вищого рангу єврейського походження або одружених на єврейках. Усі 77 мали особисті посвідчення Гітлера про «німецьку кров». Серед них – 23 полковники, 5 генерал-майорів, 8 генерал-лейтенантів і 2 «повних» генерали [6, с.23, 25].

Робимо висновок, що расово зіпсовані «мішлінге», за умови наявності арійської крові та особистого внеску в справу завою-

вання світу, зберігали шанс залишитися в німецькому генофонді.

Разом із тим, в нацистській Німеччині здійснювалася евтаназія душевнохворих та дітей з вадами фізичного і психічного розвитку. Після прийняття відповідної програми 01.09.1939 р. (до певної міри символічно – саме у цей день Гітлер розпочав не лише Другу світову війну, але й війну внутрішню – проти власних «неповноцінних» громадян) були фізично знищені 275.000 чоловік [7, с.28]. У цьому випадку навіть арійське походження жодним чином не гарантувало життя.

Що ж стосується нібито неповноцінних народів, які належали до так званого другого типу («носії культури»), то подекуди допускалися такі вільності, що й до «мішлінге». «Все, що інші нації зможуть запропонувати нам в якості чистої крові, на зразок нашої, – стверджував Гітлер, – ми прийmemo. За необхідності ми зробимо це шляхом викрадення їхніх дітей і виховання в нашому середовищі» [8, с.328]. За деякими розрахунками, можливості онімечування підлягало до 20 % населення підкорених територій; решту ж чекала рабська праця на «расу панів» та фізичне винищення.

Разом із тим, винищенню підлягала й расова еліта підкорених народів. «Безумовно слід пам'ятати, – стверджував Гітлер, – що польське дворянство має зникнути, як би жорстко це не звучало, його слід знищити повсюдно» [8, с.328].

Комуністична евгеніка, на нашу думку, суттєво відрізнялася від нацистської.

Вважаємо, що для правильного розуміння суті комуністичного терору, його нелюдських завдань, доцільно буде звернутися до першоджерела – марксистсько-ленінської теорії. До речі, сама вона допоможе зрозуміти, чому стартовим (після відносно ліберальних 20-х рр.) став рік 1934-й, а пік Великого Терору припадає на 1937–1938 рр.

Відомо, що так званий ленінський план побудови соціалізму в СРСР передбачав виконання трьох взаємопов'язаних завдань: індустріалізації, кооперації і культурної революції.

Індустріалізація мала наблизити СРСР до рівня промислово розвинутих країн світу, забезпечити належний рівень обороноздатності; на її основі мало здійснюватися майбутнє будівництво матеріально-технічної бази комунізму.

Колективізація вирішувала не лише питання модернізації сільського господарства шляхом насичення його технікою, широкого запровадження досягнень мічурінсько-лисенківської селекції тощо, але й знищення найбільш масового класу приватних власників – селян-одноосібників, оскільки дрібнобуржуазна стихія, – учив Ленін, – щодня, щогодини породжує капіталізм.

Нарешті культурна революція мала на меті не лише ліквідацію неписьменності та підготовку необхідних науково-технічних кадрів для амбітних планів індустріалізації та колективізації, але й створення нової радянської людини.

Ідеальне комуністичне суспільство, як з'ясувалося, потребувало ще й ідеальних людей, «гомо советікусів». Характерними рисами таких індивідів мав стати не лише привитий агітаторами радянський патріотизм та інші чесноти з Морального кодексу будівника комунізму, згодом прийнятого XXII з'їздом КПРС, але й абсолютно інший, новий склад мислення і мало не рефлексорної поведінки. Суспільне благо – вище від приватного, готовність працювати за суто моральну винагороду, ксенофобія у формі несприйняття усього «буржуазного» тощо.

Тут вимагалися зовсім інші технології. Завдання було реально вирішуваним (якщо взагалі можна говорити про якесь рішення) лише на основі генної інженерії.

На нашу думку, Великий Терор ставив своїм завданням вибірку небажаного генетичного матеріалу. Підлягали знищенню за вироками судів і «трійок» не стільки політичні супротивники – справжні чи уявні – скільки небажаний у новому, комуністичному, суспільстві генетичний фонд.

Зрозуміло, що рядовим виконавцям кривавих планів, завдання у такій площині не

ставилося. Достатньо було негласної вказівки реагувати на усі «сигнали» (тобто – доноси) знизу, вимоги неусипної пильності, знищення усіх – не лише відкритих, але й, особливо, замаскованих – ворогів Радянської влади.

Здійснення цього завдання розпочалося майже одночасно з індустріалізацією (рішення прийняте на XIV з'їзді ВКП(б) у 1925 р., перша п'ятирічка розпочалася у 1928-му) та масовою колективізацією (з 1929 р., пік – голодомор 1932–1933-го рр.). Масовий політичний терор розпочався з вбивства С.М. Кірова (01.12.1934 р.) та введення позасудових «трійок».

05.12.1936 р., в Радянському Союзі була прийнята Сталінська Конституція. Документ проголосив, що в СРСР соціалізм переміг «повністю і остаточно», тобто небезпеки реставрації капіталізму уже не існує. Здавалось би, дивуються політологи й публіцисти (наприклад, О.І. Солженіцин), ось вона – підстава репресії згорнути. Більшовики перемогли, соціалізм збудований, його майбутнє більше не викликає занепокоєння. Натомість – практично негайно! – Великий Терор. Що за загадка?

Все логічно. Соціалізм збудований, на черзі наступне завдання – побудови комунізму. Людський матеріал, що більшою чи меншою мірою підходив (точніше, був достатнім) для соціалізму, виявляється у своїй масі не достатньо досконалим для комунізму. Якщо на попередньому етапі знищувалися носії пережитків приватновласницької свідомості (наприклад, священники, колишні дворяни тощо), то тепер безжалісній чистці підлягали й ті, чий психологічний та моральний багаж не давав їм права увійти у світле комуністичне майбутнє. До уваги бралось й гени, які ці люди мали передавати майбутнім поколінням.

Великий Терор відкривав широкі можливості генетичної чистки усіх верств населення Країни Рад: заздрісник анонімно усував надто вимогливого керівника, скривджений чоловік – коханця дружини, графоман – талановитого письменника. У підсумку залишалися лише ті, хто за своєю природою був слухняним гвинтиком, який жодним чином

не порушував химерні норми «соціалістичного співжиття».

Звичайно, існувала небезпека з брудною водою вихлюпнути й дитину, адже людський робот-посередність непридатний до творчої роботи, його ентузіазм ніколи не підніметься звище від стаханівського трудового пориву (всіляко заохочуваного владними структурами) чи ОСОВІАХІМівського психозу захоплення авіацією та парашутним спортом. Для людей творчих існували так звані *шаражки* – науково-дослідні установи напівтюремного типу, де технічній інтелігенції давали останній шанс довести свою потрібність радянській владі. На службі режиму залишалися окремі особи дворянського походження («червоний граф» А. Толстой – відомий письменник) та вихідці з буржуазного середовища (Л.М. Каганович – син управителя маєтку).

Характеризуючи Великий Терор 1937–1938 рр., не можемо забувати про одночасні де-факто політичні репресії за суто кримінальними статтями та указами. Особливе значення мав Закон від 07.08.1932 р. та супутні новели в кримінальному праві, а також Укази 1947 р., спрямовані нібито на охорону соціалістичної власності.

Приміром, ще 21.12.1932 р. ВУЦВК прийняв постанову «Про охорону кінського поголів'я»: «1. До осіб, які з контрреволюційною метою завдали шкоди народному господарству – знищили чи привели в стан господарської непридатності коней в господарствах усупільненого сектора, застосовувати вищу міру соціального захисту – розстріл з конфіскацією усього майна (...) 5. За викрадення коней в установах і організаціях усупільненого сектора застосовується вища міра соціального захисту (розстріл) з конфіскацією усього майна» [9, с.94–595]. Тобто – смертна кара в передбачених Постановою випадках застосовувалася безальтернативно.

В радянській юридичній літературі згаданий випадок, коли був розстріляний колгоспник, який купив мішок казенного вівса у військовослужбовця, що випадково заїхав до села [10, с.143]. Дії його кваліфікувалися як

замах на соціалістичну власність. Парадоксально, але посягання на особисте майно громадян, навіть здійснене рецидивістом із застосуванням насильства, каралося значно м'якше, ніж крадіжка інструмента на фабриці чи жмені колосків з колгоспного поля.

Як на нашу думку, жорсткість кримінального законодавства в тому, що стосується охорони так званої соціалістичної власності від злочинних посягань, явище того самого порядку, що й Великий Терор. Ідеологія, химера близької побудови комуністичного суспільства брала гору над цінністю людського життя і навіть над здоровим глуздом (згаданого колгоспника для держави з економічної точки зору було куди доцільніше обернути на в'язня ГУЛАГу).

Головне завдання задуманої Леніним і реалізованої Сталіним культурної революції – це виховання нової людини для соціалістичного, а згодом і комуністичного суспільства. Подібно до того, як середньовічна інквізиція карала смертю еретиків за спробу поставити під сумнів біблійну картину створення світу чи за злочинне посягання на храмові цінності, червона інквізиція НКВД–НКГБ карала смертю тих, хто сумнівався в комуністичній доктрині, для кого соціалістична власність ще не стала священною. Лише знищуючи «кляту спадщину капіталістичного минулого», на генетичному рівні включно, можна було планувати, що омріяна марксистами «людина майбутнього» коли-небудь стане реальністю.

Комуністична евгеніка, принаймні на побутовому рівні, мислила іншими, ніж у нацистському Райху, цінностями. Незалежно від раси чи національності, людям можуть бути притаманні певні властивості – як нібито «пролетарські» (колективізм, працелюбність, патріотизм тощо), так і «буржуазні» (індивідуалізм, нехтї до праці, космополітизм тощо). Майбутньому комуністичному суспільству не потрібні «нероби»–індивідуалісти жодної національності, тим більше, зі злочинними нахилами. Звідси й цинічна практика фізичного винищення людей за груповою

ознакою: дворян, колишніх офіцерів, духовенства та ін.

Хрущов не відмовився від химери побудови комунізму, але відклав її у часі на 20 років. Брежнєв узагалі висунув тезу про «розвинутий соціалізм» – тривалий історичний період між повною і остаточною перемогою соціалізму та побудовою комунізму. Відтак нагальна потреба в фізичному винищенні непридатного для очікуваної комуністичної епохи генетичного матеріалу відпала. Альтернативою масових розстрілів стали відносно невеликі мордовські концтабори та *психушки*.

Проте рецидиви радянської «культурної революції» – в розумінні винищення небажаного генетичного фонду – спостерігалися в різних країнах світу аж до 70-х рр. минулого століття. Останнім масовим експериментом такого роду стало правління «червоних кхмерів» у Кампучії.

Можливо дещо цинічно, напрошується запитання: Наскільки вирішуваним у практичній площині є завдання кореляції генофонду нації подібними кривавими методами?

На X з'їзді Комуністичної партії Китаю в серпні 1973 р. ідеолог ультралівих Ван Хунвень (згодом викритий і розстріляний як член «банди чотирьох») заявив, що всередині партії завжди загострюється боротьба між двома класами і двома шляхами; праві можуть реставрувати владу, тому час від часу, кожні 8–10 років необхідні нові «культурні революції» [11, с.171].

Зауваження зловісне, але й показове. Людська природа залишається незмінною протягом тисячоліть.

Соціальні експерименти по створенню людини майбутнього, що здійснювалися у нацистській Німеччині та сталінському СРСР, були відвертим порушенням прав людини та т.зв. природного права. Разом із тим, спроби створити комуністичний (нацистський, християнський, мусульманський тощо) генофонд засобами фізичного винищення небажаного елемента здатні давати лише тимчасовий результат; вони вимагають перманентного повторення з появою кожного нового покоління.

ня, а то й частіше. Така політика стане самобивчою для будь-якого народу світу чи мультінаціональної релігійної громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генія распознают еще в утробе. Ученые приблизились к разгадке феномена необыкновенной даровитости // Комсомольская правда в Украине. – 03–09.12.2010. – № 274. – С. 30 – 31.

2. Маслов Н. Политические процессы 30-х годов: характер и особенности / Н. Маслов // Страницы истории КПРС: Факты. Проблемы. Уроки / сост. : В. К. Горев, В. Н. Донченко, С. А. Степанов ; под ред. В. И. Купцова. – М. : Высшая школа, 1988. – С. 450–459.

3. Филипченко Ю. А. Пути улучшения человеческого рода. Евгеника / Ю. А. Филипченко. – Ленинград : Государственное издательство, 1924. – 190 с.

4. Ширер У. Взлет и падение Третьего рейха : в 2-х т. Т. 1 / У. Ширер ; пер. с англ. с предислов. и под ред. О. А. Ржешевского. – М. : Воениздат, 1991. – 653 с.

5. Сэмюэлс Рут. По тропам еврейской истории / Р. Сэмюэлс. – Москва : Библиотека – Алия, СП «Панас», 1991. – 368 с.

6. Капітонов К. Єврейські солдати Гітлера / Капітонов Костянтин // Правда історії. Ви-

пуск 1. – К. : Конгрес Українських націоналістів «Нація і Держава», 2008. – С. 23–26.

7. Пшибыльский П. Между виселицей и амнистией: Процессы против военных преступников в зеркале Нюрнберга / П. Пшибыльский ; пер. с нем. – М. : Юридическая литература, 1985. – 216 с.

8. Ширер У. Взлет и падение Третьего рейха : в 2-х т. Т. 2 / У. Ширер ; пер. с англ. с предислов. и под ред. О. А. Ржешевского. – М. : Воениздат, 1991. – 528 с.

9. Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета «О внесении изменений в уголовно-процессуальный Кодекс УССР» : от 09.12.1934 г. // Борьба с преступностью в Украинской ССР : в 2-х т. / автор очерка и сост. П. П. Михайленко. – К. : Киевская высшая школа МООП УССР, 1967– . – Т. 2: 1926–1967 гг. – 1967. – С. 641–642.

10. Пискотин М. И. Правовое государство и юридическая культура / М. И. Пискотин // Социалистическое правовое государство. Проблемы и суждения. – М. : Изд-во АН СРСР, Институт государства и права, 1989. – С. 133–146.

11. Барач Д. Дэн Сяопин / Д. Барач ; пер. с венг. В. С. Иванова. – М. : Междунар. отношения, 1989. – 264 с.

Макарчук В. С. Наука на службі беззаконню: евгеніка в нацистській Німеччині та сталінському Союзі РСР / В. С. Макарчук // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 605–610 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10mvcccr.pdf>

Зроблена спроба пояснити расову політику нацистської Німеччини та політичні репресії в СРСР потребами «створення нової людини».

Макарчук В. С. Наука на службе у беззакония: евгеника в нацистской Германии и Советском Союзе

Сделана попытка объяснить расовую политику нацистской Германии и политические репрессии в Советском Союзе потребностями создания «нового человека».

Makarchuk V.S. Science in the Service of Lawlessness: Eugenics in Nazi Germany and Stalin's Soviet Union

The author has tried to explain the racial policies of Nazi Germany and political repression in the Soviet Union as needs of creation of «a new man».